

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 49

Urednik / Herausgeber
Blagoje Govedarica

Redakcija / Redaktion
Aladin Husić, Dževad Juzbašić, Igor Manzura,
Ante Milošević, Lejla Nakaš, Aiša Softić

SARAJEVO 2020

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Članci / Aufsätze

Giulia Recchia

- Reaching across the Adriatic: northern and western interactions of the Cetina phenomenon (25th–20th centuries BC)
Kroz i preko Jadrana: sjeverna i zapadna interakcija fenomena Cetinske kulture (25–20. v. pr. Hr.)..... 5

Alberta Arena

- From one side to another. An overview on trans-Adriatic connectivity during the Middle Bronze Age
Između dvije obale. Pregled transjadranskih veza u srednjem bronzanom dobu..... 29

Blagoje Govedarica

- Glasinačka kulna kolica
(okolnosti otkrića, naučnoistorijski značaj, kulturnoistorijski kontekst)
Cult chariot from Glasinac
(circumstances of discovery, scientific and historical importance, cultural and historical context) 45

Amra Šaćić Beća

- Reviewing the question of *Delminium*
Propitivanje problema Delminija..... 67

Salmedin Mesihović

- Troja između mitologije i dokumenata
Troy between mythology and documents..... 87

Salmedin Mesihović, Samila Beganović

- Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko – vareškom području
Newly Roman finds in Kakanj-Vareš area 97

Goran Popović

- Mapiranje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci
Mapping medieval tombstones in the municipality of Osmaci 105

Lejla Nakaš

- Isticanje starozavjetnih elemenata u novozavjetnom tekstu u srednjovjekovnoj bosanskoj pismenosti
Drawing Attention to Old Testament Elements in the Text of the New Testament in the Mediaeval Bosnian Literary Tradition 121

Erma Ramić-Kunić

Leksika evanđelja iz Mletačkoga zbornika. Tekstualni odnos prema drugim bosanskim evanđeljima

The Lexic of the Venetian Miscellany. Textual relation to other Bosnian Gospels 141

Aiša Softić

Zapisi usmenih predaja o kugi u Bosni i Hercegovini s kraja 19. stoljeća

Records of oral traditions on plague in Bosnia and Herzegovina from the end of the 19th century 155

Mirjam Mencej

Magic and *Hodžas* as Magic Specialists in Contemporary Bosnia and Herzegovina

Magija i hodže kao specijalisti za magiju u savremenoj Bosni i Hercegovini 171

Kritike i prikazi / Besprechungen

Historijska traganja br. 17, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018.

(Sabina Veladžić) 197

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja*

bosanskohercegovačkog grada Vareša. Buybook, Sarajevo/Zagreb 2020. (Aiša Softić) 199

Antonija Zoradija Kiš – Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj*

kroz narav životinjsku. STUDIJA – TRANSLITERACIJA – FAKSIMIL, Hrvatska sveučilišna

naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb (Erma Ramić-Kunić) .. 201

Hronika / Chronik

Izvještaj o radu Centra za balkanološka ispitivanja u 2020. godini 203

In Memoriam

Radoslav Katičić (1930–2019) 205

Idriz Ajeti (1917–2019) 207

Adrese autora / Autorenadressen 211

Uputstva / Richtlinien / Guidelines

Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH..... 213

Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH.... 215

Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH..... 217

Troja između mitologije i dokumenata

Salmedin Mesihović
Sarajevo

Abstract: Greek mythology mentions Motylos, king in Asia Minor, who received Helen and Paris after they fled the mythical Sparta. Who was Motylos and whether his appearance in ancient Hellenic mythology is in fact perhaps a reminiscence and some “rough” memory of a real ruler of Asia Minor in the XIII century BC. As one of the first candidates for possible reminiscence is Muwatal II. (Muwatalli; Muwatallish) Hittite ruler in the period (according to a short chronology) from 1295 to 1272. BC. The main reason is the existence of a document, found in the Hittite archives in Hatusha, which is called the Alaksandu Treaty (CTH 76). It is a diplomatic treaty (with an approximate date cc 1280 BC) between Muwatal II. and Alaksandu, king of Wilusa. In historiography and archeology it is now unquestionable that Wilusa refers to that city which in ancient Hellenic mythology is called Ilion, while Aleksandu is associated with Paris (Πάρις), whose name by birth was Alexander (Ἀλέξανδρος). It is interesting that in Greek mythology, there is also information that the Paris and Helena fleet was cruising the eastern Mediterranean and that it was carrying out attacks along the coast of the Levant. Perhaps this mythology is actually a memory of the time when the Trojans were part of a military contingent led by Muwatal in the war with the Egyptian pharaoh Ramesses II, which broke out after the conclusion of the Treaty of Aleksandu.

Keywords : mythology, Hittites, Muwatal, Paris and Helen, Troy

Kod Stefana Bizantinca¹ navodi se sljedeće: Σαμυλία, πόλις Καρίας, Μοτύλου κτίσμα, του: τη; ν JΕλένην και; Πάρην υJποδεξαμένου το; εJθνικόν Σαμυλιανός. (“Samylia, grad u Kariji, osnovan od Motila koji je primio Helenu i Parisa. Etnonim Samilijani.”)

Ovaj prilično šturi podatak iz ekscerpta djela Stefana Bizantinca jedini je mitografski podatak o tome da su nakon bjekstva sa Peloponeza, a prije dolaska u Troadu i njenu prijestolnicu Iliion, Paris i Helena boravili u gradu Samiliji, situiranom u jugozapadnoj Maloj Aziji u pokrajini Kariji, kao gosti kralja Motila. Stefan Bizantinac je informaciju o Parisu i Heleni kao gostima kod Motila sigurno preuzeo iz nekoga mitografskog

djela koje je koristio, a koje nam danas nažalost nije dostupno.

Ko je bio Motil i je li njegova pojava u starohelenskoj mitografiji ustvari možda reminiscencija i neko “ugrubo” sjećanje na nekog stvarnog maloazijskog vladara u XIII st. pr. n. e.? Jedan od prvih kandidata za eventualnu reminiscenciju je Muvatal II (Muwatalli; Muwatallish) hetitski / “nešijski” vladar u periodu (po kratkoj hronologiji) cca 1295–1272. god. pr. n. e.² Glavni razlog je postojanje dokumenta, pronađenog u hetitskoj arhivi u Hatuši, koji se naziva Alaksandu ugovor (CTH 76).³ Riječ je o diplomatskom ugovoru (s okvirnom datacijom cca 1280. pr. n.

¹ Berkelii / Pinedo 1825, 554. Στέφανος Βυζάντιος / *Stephanus Byzantinus* živio je u VI st. n. e. i bio je autor zemljopisnog rječnika nazvanog Ἐθνικά / *Ethnica*. Od ovoga djela sačuvani su samo fragmenti i epitome koje je sastavio izvjesni Hermolaj u ranoromejskom periodu. Čak i u formi dostupnih epitoma, Ἐθνικά je od goleme vrijednosti za posebice zemljopisne, etnografske i mitografske podatke. Stefan Bizantinac je bio veliki erudita svoga doba, što se ilustrativno primjećuje u navođenju i citiranju velikog broja autora.

² O Muvatalu, općenito Hetitima i njihovim odnosima sa zapadnom Malom Azijom, egejskim bazenom i mikenskim Grcima v. Beckman 1996; Bryce 1998; 1999; 2002; 2012; Hoffner / Beckman 2009; Beckman / Bryce / Cline 2011; Mieroop 2016; Mesihović 2020. O hetitskim dokumentima v. AhT; CTH; KUB.

³ Beckman 1996: 82-88; Mesihović 2020: 25-27. Sam ugovor je prilično dugačak, a i dijelovi teksta su izbrisani ili fragmentirani, pa bi bilo besmisleno prevoditi ga u bukvalnom smislu.

e.) između Muvatala II i Alaksandua, kralja Wiluse. Ovaj ugovor definira subordinirani status Wiluse i njenog kralja u odnosu na hetitsku hegemoniju i njenog vladara te obostrane obaveze i prava. U ugovoru se govori i o historijatu odnosa Wiluse i Hetita te priznaje lojalnost Alaksandua i garantira njegova i njegovih potomaka uprava nad Wilusom. U historiografiji i arheologiji je sada nedvojbeno da se Wilusa odnosi na onaj grad koji se u starohelenskoj mitologiji naziva Ilion, dok se Alaksandu dovodi u vezu sa Parisom (Πάρις),⁴ čije je ime po rođenju bilo Aleksandar (Ἀλέξανδρος). Samo ime Alaksandu ne ulazi u anatolijsku (i neindoevropsku i indoevropsku) onomastičku tradiciju i moglo bi biti transkripcija grčkog imena *Alexandros*. Znači raspolaze se dokumentiranim dokazom da je Muvatal bio taj koji je imao kontakt s osobom iz Wiluse koja nosi isto ime kao i Paris iz Iliona. Muvatal II je bio najstariji sin velikog hetitskog vladara Muršilisa II i najpoznatiji je po bici kod Kadeša iz 1274. god. pr. n. e. Rat s Egiptom i njegovim faraonom Ramzesom II⁵ desio se nakon sklapanja ugovora Muvatala II s Alaksanduom, nakon reguliranja i stabiliziranja hetitske hegemonije na zapadu Male Azije i uvijek turbulentnom i konfliktnom egejskom priobalnom krajištu.

Iako je podatak iz epitome djela Stefana Bizantinca dosta štur, moglo bi se iz njegovog smisla pretpostaviti da su Paris i Helena došli kod Motila neposredno pred dolazak u Ilion. Po starohelenskoj mitografiji, nakon bjekstva sa Peloponeza, Paris i Helena, zajedno sa pratnjom i bogatom prtljagom, nisu se direktno uputili u Troadu, nego su krstarili po istočnom Mediteranu (Kipar, Sidon u Fenikiji, Egipat).⁶ I ovo krsta-

renje, a posebice epizoda vezana za boravak Parisa i Helene u feničanskom Sidonu, indikativni su za potencijalno historiografski narativ o Muvatalu, Alaksanduu i Parisu. Po starohelenskoj epici i mitografiji, trojanska flotila u kojoj su se nalazili Paris / Aleksandar i Helena bila je prisiljena burom koju je poslala Hera da skrene na Kipar, a odatle se uputila ka feničanskom gradu Sidonu. Tamošnji kralj je ugostio Parisa / Aleksandra i Helenu, ali su Paris / Aleksandar i njegovi pratitelji vjerolomno odgovorili na gostoprimstvo te ubili kralja i opljačkali i porobili njegovu palatu. Ali Sidonjani su se brzo organizirali i napali Trojance. Iako su nakon krvave i teške bitke uspjeli da utovare bogati plijen na svoje lađe, Parisovi / Aleksandrovi Trojanci imali su znatne gubitke.

Sudeći po egipatskim zapisima o bici kod Kadeša, u vojsci kojom je komandovao Muvatal II nalazili su se i vojni kontigenti iz Troade. Na "Kadeš natpisima"⁷ koji komemoriraju ovu bitku (naravno promatrano s egipatskih stajališta i kao pobjedu egipatske vojske pod komandom faraona Ramzesa II) spominju se kao saveznici Muvatala II i Arzawa, Dardanija (iz Troade), Mizija, Lukka (Likija i Karija). Područje Kaanana, uključujući i Fenikiju sa Sidonom, koje je napao Aleksandar / Paris, nalazilo se na području egipatske hegemonije. I u vrijeme rata između Hetita pod Muvatalom II i Egipta pod Ramzesom II, koji je izbio nakon sklapanja Alaksandu ugovora, napad na Sidon i općenito feničansku obalu bio bi sasvim razumljiv i logičan. To bi imalo i značajno strateško značenje, jer bi osiguravalo desni bok nadirućoj glavnini trupa pod komandom Muvatala II koja se kretala duž rijeke Orontes.

⁴Smith 1849, III, 122-123; PWRE 1894, I, 1-2, col. 1408.

⁵Ramzes II je bio treći faraon iz XIX dinastije i spada u red najčuvanijih egipatskih faraona. Živio je cca 1303. – juli ili august 1213. god. pr. n. e. (vladao 1279–1213. god. pr. n. e.). U grčkim se izvorima spominje kao Οὐρανιδῆας. Doba njegove vladavine se smatralo vrhuncem moći novoegipatske epohe.

⁶Đurić 1991a, VI, 289-290; 1991b, IV, 227-230; Kinkel 1877, I (pozivajući se na ep Kipriju); Frazer (Jr.) 1966, I, 5; Frazer 1921, 132; Graves 2012, 159. Za razliku od Prokla i njegove Hrestomatije koji govori da je Aleksandar/Paris došao u Sidon i zauzeo grad, Herodot (Godley 1921, 117), isto pozivajući se na ep Kipriju, navodi da Aleksandar nije lutao morima, nego da je imajući dobar vjetar i mirno more za samo tri dana došao iz Sparte u Ilion. Moguće je da su Herodot i autor Hrestomatije imali pred sobom različite verzije onoga što su oni zvali Kiprija.

Autorstvo Kiprije (Κύπρια) pripisuje se Stasinu (Στασίνο; o njemu v. Smith 1849, III, 899-900). Kiprija je u 11 knjiga obrađivala događaje koji su doveli do Trojanskog rata i prvih devet godina rata i vjerovatno je komponirana u pisanoj formi u toku arhaiskog doba. Pored Stasina, autorstvo poeme se pripisivalo i Hegesijas (Hegesinu) iz kiparske Salamine (o njemu v. Smith 1849, II, 368), Kipriju iz Halikarnasa i Panijasisu iz Halikarnasa (sudeći po natpisu iz Halikarnasa, West 2003a, 65).

⁷"Kadeš natpisi" je skupina egipatskih hijeroglifskih (poglavito epigrafskog tipa i manje na papirusu) natpisa, u kombinaciji sa reljefnim prikazima, koji opisuju bitku kod Kadeša i to u vidu dva glavna izvora: "Izvjestaja" i "Poeme". Ovi natpisi se pojavljuju na hramovima u Abidosu, Luksoru, Karnaku, Abu Simbelu, Rameseumu. U "Poemi" se daje spisak hetitskih saveznika. O ovim natpisima v. Gardiner 1960; Hartman 1967; Lichtheim 1973; Ockinga 1987; Spalinger 2002.

Iz svega izloženog, jasno je kako je i povijesni wiluski Alaksandu poslužio kao osnova za kreiranje mitološkog trojanskog princa Aleksandra. Nejasna je imenska dvojnost mitološkog trojanskog princa. Samo ime Paris je vjerojatno luvijskog porijekla i usporedivo sa Parizitis, osvjedočenim kao ime hetitskog pisara. Mikenski Grci su sigurno poznavali Alaksandua, pa su preuzeli od Trojanaca, Luvijaca i Hetita sjećanje na njega i onda se kroz stoljeća u grčkom svijetu njegova stvarna povijesna pojava modificirala i mitologizirala sve do forme trojanskog princa Parisa pod kojom ga danas poznajemo. Na to oblikovanje ponajviše je utjecao autor epa Ilijade.

Opisujući sjeni Ahileja podvige Ahilejevog sina Neoptolema u bojevima pred Ilionom, Odisej izriče i sljedeće: ὅσσον λαὸν ἔπεφεν ἀμύνων Ἀργείοισιν, / ἀλλ' οἷον τὸν Τηλεφίδην κατενήρατο χαλκῷ, / ἦρ' Εὐρύπυλον, πολλοὶ δ' ἄμφ' αὐτὸν ἑταῖροι / **Κήτειοι** κτείνοντο γυναιῶν εἵνεκα δώρων. / κείνον δὲ κάλλιστον ἴδον μετὰ Μέμνονα δῖον. ("...kolik je narod on pogubio braneć Argejce / kakva, na primjer, junaka Euripila, sina Telefa, / on je ubio kopljem, a mnogu mu **Keteioi** druzi / padahu okolo njega za volju kupljene žene").⁸

Teško se oteti utisku da se u ovim stihovima pod etnonimom Keteioi (Keteji, Ketii) ustvari ne krije starohelenska reminiscencija na maloazijske Hetite. U XIII st. pr. n. e. novohetitska država i njena hegemonija u Maloj Aziji i Levantu dostigli su vrhunac svoje moći. Sudeći po pro-nađenim i analiziranim vrelima dokumentarne naravi i arheološkim nalazima, Hetiti i njihovi vladari su stoljećima imali intenzivne i svestrane odnose (trgovina, migracije, ustaljene diplomatske aktivnosti, ali i česti ratni sukobi i pohodi) sa zapadnom Malom Azijom, egejskim priobaljem i otocima, kao i s Ahajcima na balkanskom kopnu. I mikenski Grci, odnosno Ahajci, i Hetiti su se u znatnoj mjeri poznavali, tako bi bilo iznenađujuće da se u bogatoj starohelenskoj mitologiji, koja se po svojoj tematici ponajviše odnosi na kasno-brončano doba, ne nailazi na bilo koji spomen na indoevropske, hetitske srodnike. Nadasve bi bilo čudno da se u ciklusu o Trojanskom ratu ne nailazi na spomen Hetita, sudeći po diplomatskoj građi sizerena Wiluse sigurno u toku XIII st. pr. n. e.

⁸ Đurić 1990, XI, 518-522

Po starohelenskoj mitologiji, Telef (Τήλεφος)⁹ je bio sin Herakla i Auge (kćerke Aleja iz Tegeje). On je kasnije naslijedio kralja Teutra (Τεύθρας), kralja Teutranije (*Teuthrania*), zemlje koja se smješta u području rijeke Kaikos na zapadu Male Azije, južno od Troade.¹⁰ Kada se u mitografiji nastaloj u epohi klasične civilizacije spominje ili opisuje napad Ahejaca na Telefovo kraljevstvo, ono se često naziva Misijom / Mizijom.¹¹ Međutim, mitografski opisi spominju i da Telef vlada u dolini rijeke Kaikos, gdje se i sukobljava sa napadačima, što bi značilo da se njegovo kraljevstvo nalazilo južnije, a ne istočnije od Troade, i da je izlazilo na Egejsko, a ne na Mramorno more.

Kao i u slučaju Telefovog nasljeđivanja Teutra, tako i po pitanju Telefove/ih supruge/a raspolaže se različitim mitografskim podacima. Tako se navodi da je on bio u tazbinskim vezama sa trojanskom vladajućom dinastijom, jer je bio oženjen Astiohom, koja bila ili kćerka ili sestra kralja Prijama, sa kojom je imao sina Euripila. Kao njegova supruga spominje se i Prijamova kćerka Laodikeja, Teutrova kćerka Agriope te izvesna Hiera.

Prije samoga početka Trojanskog rata, Ahajci su napali Telefovo kraljevstvo, jer su ga greškom zamijenili za trojansko kraljevstvo. Iako je napad bio odbijen i Ahajci prisiljeni da se vrate u balkansku Grčku, Telefa je ranio Ahilej, koji ga je kasnije morao izliječiti. I ova činjenica potvrđuje da se Telefovo kraljevstvo nalazilo uz egejsku, a ne propontidsku obalu, i da je moralo biti bliže nastupajućoj ahajskoj floti i vojsci koja je plovila iz pravca juga, iz Aulide.

Telef se smatra i mitskim osnivačem Pergama u kojem je još u helenističko doba imao status

⁹ O njemu v. Smith 1849, III, 990; PWRE 1934, V A. 1, col. 362-369; Graves 2012, 141, 161, 164.

¹⁰ Starohelenska mitologija po tome kako je Telef postao kralj Teutranije nije ujednačena i nudi različite verzije (usvojen od Teutra koji je oženio ili adoptirao kao kćerku njegovu majku, postao zet Teutrov, dobio nagradu zbog herojskog čina).

¹¹ U historijskim razdobljima antičke epohe, pod nazivom Μυσία; *Mysia*; pod Mysijom se podrazumijevala oblast u sjeverozapadnoj Maloj Aziji, prema južnoj obali Propontide (Mramornog mora). Nalazila se istočno od Troade. Moguće je pretpostaviti da je ime maloazijske Misije / Mizije etimološko srodno s imenima ilirskog naroda Mezeja koji su nastanjivali širi prostor s okosnicom na rijeci Sani u sjeverozapadnoj Bosni i naroda Meza koji su nastanjivali široki prostor istočne Srbije i sjeverne Bugarske.

kulta herosa.¹² On je smatran i mitskim pretkom dinastije Atalida koja je vladala Pergamskom kraljevinom. Sve ovo jasno veže Telefovo kraljevstvo za dolinu rijeke Kaikos, a ne za onu pravu antičku Miziju. Mitološki narativi o Telefu bili su popularni u grčko-rimskoj klasičnoj civilizaciji. Po mitografskim podacima, dok je Telef bio živ, njegovo kraljevstvo je bilo neutralno u Trojanском ratu. Međutim, u posljednjem stadiju rata, nakon Ahilejeve pogibije, u rat se na trojanskoj strani ipak uključio Euripil predvodeći brojne vojne kontingente. Zanimljivo je da se u mediteranskoj mitografiji Telefovi drugi sinovi Tarhon i Tiren pojavljuju kao osnivači Etrurije u središnjoj Italiji.¹³ Plutarh u životopisu Romula čak navodi da je Telef bio otac kćerke po imenu Roma po kojoj je Rim i dobio ime, i koja je po jednoj verziji bila udata za Eneju, a po drugoj verziji za Enejinog princa Askanija.¹⁴ Time se Telefovo maloazijsko kasnobrončanodobno kraljevstvo dovodilo u vezu i s Italijom, odnosno mitografijom koja je govorila o *origines* rimskog svijeta.

Do danas pronađena hetitska dokumentaristička građa na zapadu Male Azije u kasnobrončano doba evidentira postojanje više teritorijalno-političkih jedinica. Većina tih političkih jedinica se u XIII st. pr. n. e. nalazila u određenom subordiniranom položaju prema hetitskoj državi i njenim vladarima. Na osnovi "Alaksandu ugovora" zna se da se i Wilusa nalazila u tome statusu. Od tih političkih jedinica na zapadu Male Azije, teritorijalno podudaranje sa kraljevinom kojom vladaju Teutr, Telef, Euripil imala bi zemlja rijeke Seha.¹⁵ Hetitski dokumenti otkrivaju postojanje cijele jedne dinastije koja je vladala

zemljom rijeke Seha. Najraniji poznati po imenu kralj je Muwawalwi iz druge polovice XIV st. pr. n. e. On je kraljevstvo ostavio svome mlađem sinu Manapa-Tarhunti, koji se po očevoj smrti oko 1323. god. pr. n. e. suočio sa pobunom braće. Ovu pobunu je predvodio Ura-Tarhunta, najstariji Muwawalwin sin. Manapa-Tarhunta je svrgnut i prognan na područje zvano Karkisa (vjerovatno kasnije zvano Karija). Stanovnici zemlje rijeke Seha su se pobunili i povratili na kraljevski tron Manapa-Tarhuntu. Iako su hetitski vladari bili na strani Manapa-Tarhunte dok je bio u izgnanstvu, on se pridružio općoj pobuni protiv hetitske hegemonije na zapadu Male Azije koja je izbila oko 1321. god. pr. n. e., odmah po smrti hetitskog vladara Arnuwande (vl. cca 1322–1321. god. pr. n. e.). Zapadnomaloazijski "arzewski" savez, koji je predvodio Uhha-Ziti, izgleda da je nastojao iskoristiti tu situaciju i osloboditi se hetitske hegemonije. Međutim, novi hetitski vladar Muršilis II (vl. cca 1321–1295. god. pr. n. e.) porazio je pobunjenički savez i krenuo da uništi gradove zemlje rijeke Seha. Kako bi spriječio uništavanje sopstvene zemlje, Manapa-Tarhunta se odlučio poniziti pred Muršilisom II, pa je pred hetitskog vladara izašao sa svojom majkom i obitelji, plaćuci i tražeći milost. Muršilis II je odlučio da poštedi zemlju rijeke Seha, pa je čak i ostavio Manapa-Tarhuntu na mjestu kralja ove zemlje i dodijelio mu na upravu još i oblast Appawiya.¹⁶ Manapa-Tarhunta je dugo, kao hetitski vazal, vladao zemljom rijeke Seha. Po dokumentu "Pismo Manapa-Tarhunte" (Aht 7 = CTH 191),¹⁷ u kojem se on obraća hetitskom vladaru, Manapa-Tarhunta je imao značajnih problema otprilike u periodu koji odgovara prelazu iz XIV u XIII st. pr. n. e., jer se našao pod pritiskom Piyam-Radua koji je decenijama bio glavni uzročnik nevolja po hetitsku hegemoniju u egejskom priobalju. Manapa-Tarhunta je vladao i u vrijeme početka vladavine Muvatala II (vl. cca 1295–1272. god. pr. n. e.), ali u vrijeme nastanka dokumenta pod nazivom "Alaksandu ugovor", zemljom rijeke Seha je upravljao Manapa-Kurunta. Međutim, u hetitskom dokumentu "Ugovor između Tud-

¹² Postoji teorija da je Telefovo ime možda povezano sa hetitskim bogom Telepinom. Beate 2012, 124.

¹³ Mair / R. 1921, 1242–1249; Usher 1974, 28, 1.

¹⁴ Perrin 1914a, 2. Indikativno je da su i Eneja i Askanije članovi trojanske vladajuće dinastije, isto Luvijci kao i narod Zemlje rijeke Seha kojom je vladao Telef.

¹⁵ Rijeka pod imenom Seha / Šeha, a koja se pojavljuje u nešijskim / "hetitskim" dokumentima, bila je ili rijeka Bakırçay (helenski: Καϊκός; latinski: *Caicus*, *Caecus*; ranije *Astraeus*; Aksu) ili rijeka Gediz (Έρμος; Hermos; Hermus; nešto južnije od Bakırçaya, odvaja Joniju od Eolide) ili još južnija rijeka Küçük Menderes ili rijeka Büyük Menderes River (*Maeander*; *Meander*; Μαίανδρος) na jugozapadu Male Azije. Kada se inače identificiraju rijeke koje se spominju pod različitim imenima u različitim epohama, potrebno je uvijek imati na umu da su tokovi rijeka promjenljivi. To bi značilo da pravac dijela ili cijeloga toka neke rijeke ne moraju biti isti u antici i danas.

16Aht 1A – 1B = CHT 61; CTH 69; CTH 211. 4; KUB XXIII, 13; Beckman 1996, 82–88; Bryce 1998, 304–305.

¹⁷ Hoffner / Beckman 2009, 293–296; Beckman / Bryce / Cline 2011, 140–144; Mesihović 2020, 21–24. Sam tekst pisma nije sačuvan u cijelosti, pa se pojavljuju određene lakune koje otežavaju razumijevanje i sadržaja i smisla teksta.

Mala Azija u doba trojanskog rata

haliya IV i Shaushga-Muwa iz Amura” opisu- je se da je Muvatal II oženio Masturija svojom sestrom Massanuzzi i učinio ga kraljem zemlje rijeke Seha. U vrijeme građanskog rata između Muvatalovih nasljednika Urhi-Teshuba (Muršilis III, najstariji sin Muvatala, vl. 1272–1267/5. god. pr. n. e.) i Hatušilija III (Muvatalov brat, vl. cca 1267/5–1237. god. pr. n. e.), Masturi je stao na stranu potonjeg koji je i izvojevao pobjedu.¹⁸ U narednim decenijama zemlja rijeke Seha je ostala lojalna i vazalna prema hetitskoj hegemoniji, sve do vremena vladavine Tudhaliya IV (vl. cca 1237–1209. god. pr. n. e.), kada se tamo ponovo desila pobuna.

U dokumentu “Kraljevski edikt Tudhaliya IV” (Aht 11 = CTH 211.4)¹⁹ spominje se da je pobunu vodio izvjesni Tarhuna-Radu, a podršku je dobio i od kralja Ahhiyawa / Ahejaca. Tudhaliya IV je uspio vojno skršiti pobunu, a Tarhuna-Radu je zarobljen i deportiran sa svojom obitelji u grad Arinu u unutrašnjosti Male Azije. Tudhaliya IV zatim govori da je on kraljevsku čast u zemlji rijeke Seha vratio “potomku Muwawalwe”. Sudeći po ovome, Tarhuna-Radu je ustvari, uz pomoć Ahejaca, uzurpirao kra-

ljevsku vlast u Zemlji rijeke Seha i samim tim se pobunio protiv Hetita. U prilog tome govorio bi i podatak iz “Ugovora između Tudhaliya IV i Kurunte iz Tarhuntaše”, u kojem se kao svjedok pojavljuje Masturi u svojstvu kralja zemlje rijeke Seha. Ovaj ugovor je nastao početkom vladavine Tudhaliya IV, prije pobune Tarhuna-Radu. Ahejsko prisustvo i utjecaj u Zemlji rijeke Seha su za hetitsku hegemoniju bili neprihvatljivi, pa je došlo do vojne i to uspješne intervencije Tudhaliya IV. Izgleda da je ahejsko petljanje u poslove hetitske vazalne kraljevine izazvalo Tudhaliya IV na sveobuhvatnu intervenciju protiv Ahejaca u egejskom priobalju Male Azije.²⁰

Iz prezentiranog se jasno primjećuje kako se i starohelenska mitologija i hetitska dokumentaristička građa poklapaju po tome da je u kasnom brončanom dobu postojala zasebna i prepoznatljiva politička jedinica na istom teritoriju južno od Troade, te da je njome u istom periodu vladala jedna dinastija. Samim tim može se smatrati i kako su spomeni kraljevstva Teutra, Telefa i Euripila u starogrčkoj mitografiji ustvari reminiscencija sjećanja na zemlju rijeke Sehe i njene kraljeve, koji su se nalazili u vazalnom odnosu prema hetitskoj hegemoniji i vladarima Hatuše.

¹⁸ Beckman 1996, 98–103.

¹⁹ Beckman / Bryce / Cline 2011, 154–157.

²⁰ Beckman 1996, 108–118.

Prisustvo Aleksandra / Parisa i vladara zemlje rijeke Seha u starogrčkoj mitologiji jasno pokazuje da je ona u sebe inkorporirala i tradicije i sjećanja (istina u dosta iskvarenoj formi) zajednica sa zapada Male Azije, a koje su govorile luvijskim jezikom.

Troada i zapadna Mala Azija u doba trojanskog rata

Summary

Troy between mythology and documents

The paper investigates the possible connection between certain data from Greek mythology that spoke of Paris immediately after he fled with Sparta from Sparta and the actual historical events in Asia Minor and the Levant in the first half of the XIII century BC. Thus, the possibility is pointed out that Motylos, who is mentioned in mythology as a king in Asia Minor, is in fact a mythological memory of the famous Hittite king Muwatal, who made a treaty with the ruler of Wiluse named Alexander. Alexander is usually associated with Paris / Alexander and Wilusa with Ilion.

Kratice

AhT	Ahhiyawa Texts.
CTH	Catalogue des Textes Hittites, Paris.
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin.
LCL	The Loeb Classical Library, William Heinemann LTD – Harvard University Press, London – Cambridge Mass.
MS	Matica Srpska, Novi Sad.
PWRE ²¹	Paulys-Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart.

²¹ Paulys-Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft ili Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft ili Pauly-Wissowa takođe i Pauly-Wissowa-Kroll (pored PWRE, skraćene i P.-W. ili RE) je obimna i sveobuhvatna njemačka enciklopedija antičkog svijeta i helensko-rimske klasične civilizacije koja je izlazila od 1893. do 1978. — Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (BHS: “Paulijeva realna enciklopedija klasične nauke o starini”). PWRE je bila zamišljena kao potpuna dopuna i prerada ranijeg djela pod nazivom Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung (BHS: “Realna enciklopedija klasične nauke o starini uređena po alfabetskom redoslijedu”). Autor Realne enciklopedije klasične nauke o starini bio je August Fridrich Pauli (kojem se pridružilo još 17 autora) i pokrenuta je 1837. god., a nastavljena i nakon smrti Paulija (1845. god.) sve do 1852. god. Na osnovi ovoga originalnog enciklopedijsko-leksikografskog djela započeo je Georg Visova s izdavanjem svoje edicije, a nakon njega su taj posao nastavili Vilhelm Kroll, Karl Mittelhaus, Konrat Cigler i Hans Gartner.

PWRE ima 66 tomova, 15 sveski dopuna i dva registra koji su objavljeni 1980. god., dok je 1997. god. izašao konačni registar u dva dijela po alfabetskom redu i sistematiziran. Svaki članak u PWRE pisali su priznati stručnjaci za odgovarajuću oblast. Neki članci se s obzirom na dužinu mogu smatrati manjim monografijama. Neki članci su bili izdati samostalno.

Pored toga, od 1964. do 1975. izlazilo je skraćeno, modernizovano i svima dostupno izdanje — Der Kleine Pauly Lexikon der Antike. Auf Grundlage von Pauly's Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und Hans Gartner (tzv. “Mali Pauly”). Od 1996. izašlo je 12 tomova Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike (tzv. “Novi Pauly”), koji su prošireni sa tri toma historije recepcije i historije nauke, kao i jednom serijom dodataka.

Osim antike, Novi Pauly u svojim sadržajima bavi se i temama iz osnovne grčko-rimske civilizacije u staroorijentalnim kulturama, kao i egipatskoj kulturi, kulturama okolnih naroda i bizantistikom. U saglasnosti sa savremenim trendovima Novi Pauly više prati transformacije starovjekovnog svijeta u kasnoj antici i proširuje svoje posmatranje sve do godine 600. pa i dalje.

Specifikum za projekat Novog Paulija je izdanje posebnih svezaka koji se odnose na historiju izučavanja antike i kla-

Izvorna građa

Arsenić, M. 1980, Herodot, Historije, MS, Novi Sad 1980.

Babbitt, F. C. 1927, Moralia, Volume I: The Education of Children. How the Young Man Should Study Poetry. On Listening to Lectures. How to Tell a Flatterer from a Friend. How a Man May Become Aware of His Progress in Virtue, LCL 1927.

Babbitt, F. C. 1928, Moralia, Volume II: How to Profit by One's Enemies. On Having Many Friends. Chance. Virtue and Vice. Letter of Condolence to Apollonius. Advice About Keeping Well. Advice to Bride and Groom. The Dinner of the Seven Wise Men. Superstition, LCL 1928.

Babbitt, F. C. 1931, Moralia, Volume III: Sayings of Kings and Commanders. Sayings of Romans. Sayings of Spartans. The Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. Bravery of Women, LCL 1931.

Babbitt, F. C. 1936a, Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians More Famous in War or in Wisdom?, LCL 1936.

Babbitt, F. C. 1936b, Moralia, Volume V: Isis and Osiris. The E at Delphi. The Oracles at Delphi No Longer Given in Verse. The Obsolescence of Oracles, LCL 1936.

Berkelii, A. / Pinedo, Th. de 1825, Stephanus Byzantinus cum annotationibus L. Holstenii, Vol. I. cum Guilielmi Dindorfii praefatione, cui insunt lectiones libri Vratislav, In libraria Kuehniana, Lipsiae 1825.

Cary, E. 1937, Roman Antiquities, Volume I, LCL 1937.

Cary, E. 1939, Roman Antiquities, Volume II, LCL 1939.

Cary, E. 1940, Roman Antiquities, Volume III, LCL 1940.

Cary, E. 1943, Roman Antiquities, Volume IV, LCL 1943.

Cary, E. 1945, Roman Antiquities, Volume V, LCL 1945.

Cary, E. 1947, Roman Antiquities, Volume VI, LCL 1947.

Cary, E. 1950, Roman Antiquities, Volume VII, LCL 1950.

Cherniss, H. / Helmbold, W. C. 1957, Moralia, Volume XII: Concerning the Face Which Appears in the Orb of the Moon. On the Principle of Cold. Whether Fire or Water Is More Useful. Whether Land or Sea Animals Are Cleverer. Beasts Are Rational. On the Eating of Flesh, LCL 1957.

Cherniss, H. 1976a, Moralia, Volume XIII, Part 1: Platonic Essays, LCL 1976.

Cherniss, H. 1976b, Moralia, Volume XIII, Part 2: Stoic Essays, LCL 1976.

Clement, P. A. / Hoffleit, H. B. 1969, Moralia, Volume VIII: Table-talk, Books 1–6, LCL 1969.

De Lacy, Ph. H. / Einarson, B. 1959, Moralia, Volume VII: On Love of Wealth. On Compliancy. On Envy and Hate. On Praising Oneself Inoffensively. On the Delays of the Divine Vengeance. On Fate. On the Sign of Socrates. On Exile. Consolation to His Wife, LCL 1959.

Dukat, Z. 1988, Plutarh, Usporedni životopisi (I–III), A. Cesarec, Zagreb 1988.

Đurić, M. N. 1978, Plutarh, Slavni likovi antike II, MS, Novi Sad 1978.

Đurić, M. 1991a, Homer, Ilijada, MS, Novi Sad 1991.

Đurić, M. 1991b, Homer, Odiseja, MS, Novi Sad 1991.

Einarson, B. / De Lacy Ph. H. 1967, Moralia, Volume XIV: That Epicurus Actually Makes a Pleasant Life Impossible. Reply to Colotes in Defence of the Other Philosophers. Is "Live Unknown" a Wise Precept? On Music, LCL 1967.

Evelyn-White, H. G. 1914, Hesiod, the Homeric Hymns, and Homerica, LCL 1914.

Fowler, H. N. 1936, Moralia, Volume X: Love Stories. That a Philosopher Ought to Converse Especially With Men in Power. To an Uneducated Ruler. Whether an Old Man Should Engage in Public Affairs. Precepts of Statecraft. On Monarchy, Democracy, and Oligarchy. That We Ought Not to Borrow. Lives, LCL 1936.

Frazer, J. G. 1921a, Apollodorus, The Library, Volume I: Books 1–3.9, LCL 1921.

Frazer, J. G. 1921b, Apollodorus, The Library, Volume II: Books 3.10–end. Epitome, LCL 1921.

Frazer, R. M. (Jr.) 1966, The Trojan War. The Chronicles of Dictys of Crete and Dares the Phrygian, Indiana University Press 1966.

Godley, A. D. 1920, The Persian Wars, Volume I: Books 1–2, LCL 1920.

Godley, A. D. 1921, The Persian Wars, Volume II: Books 3–4, Godley, A. D., LCL 1921.

Godley, A. D. 1922, The Persian Wars, Volume III: Books 5–7, Godley, A. D., LCL 1922.

Godley, A. D. 1925, The Persian Wars, Volume IV: Books 8–9, LCL 1925.

Helmbold, W. C. 1939, Moralia, Volume VI: Can Virtue Be Taught? On Moral Virtue. On the Control of Anger. On Tranquility of Mind. On Brotherly Love. On Affection for Offspring. Whether Vice Be Sufficient to Cause Unhappiness. Whether the Affections of the Soul are Worse Than Those of the Body. LCL 1939.

Kinkel, G. (ur.) 1877, Epicorum Graecorum Fragmenta, Teubneri, Lipsiae 1877.

sičnih civilizacija. Najprije je bilo u vidu izdavanje 12 toмова Leksikona antike, 3 toma ka Recepciji antike i jedan registar. Umjesto 16 toмова na kraju je izašlo 19. Svezak dopuna je izašao 2002. god., a dalji (6 zasada) su u pripremi. Od 2002. u izdavaštvu Brill izlazi i engleska verzija Novog Paulija.

Lichtheim, M. 2006, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, University of California Press, Berkeley 2006.

Likofron Mair, A. W. / G. R. 1921, *Callimachus, Hymns and Epigrams. Lycophron. Aratus*, LCL 1921.

Meineke, A. 1849, *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt I*, G. Reimer, Berlin 1849.

Minar, E. L. / Sandbach, F. H. / Helmbold, W. C. 1961, *Moralia*, Volume IX: Table-Talk, Books 7–9. Dialogue on Love, LCL 1961.

O'Neil, E. N. 2004, *Moralia*, Volume XVI: Index, LCL 2004.

Pearson, L. / Sandbach, F. H. 1965, *Moralia*, Volume XI: On the Malice of Herodotus. Causes of Natural Phenomena, LCL 1965.

Perrin, B. 1914a, *Lives*, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola, LCL 1914.

Perrin, B. 1914b, *Lives*, Volume II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus, LCL 1914.

Perrin, B. 1916a, *Lives*, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus, LCL 1916.

Perrin, B. 1916b, *Lives*, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla, LCL 1916.

Perrin, B. 1917, *Lives*, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus, LCL 1917.

Perrin, B. 1918, *Lives*, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus, LCL 1918.

Perrin, B. 1919a, *Lives*, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar, LCL 1919.

Perrin, B. 1919b, *Lives*, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger, LCL 1919.

Perrin, B. 1920, *Lives*, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius, LCL 1920.

Perrin, B. 1921, *Lives*, Volume X: Agis and Cleomenes. Tiberius and Gaius Gracchus. Philopoemen and Flamininus, LCL 1921.

Perrin, B. 1926, *Lives*, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Otho. General Index, LCL 1926.

Sandbach, F. H. 1969, *Moralia*, Volume XV: Fragments, LCL 1969.

Simpson, M. 1976, *Gods & Heroes of the Greeks: The Library of Apollodorus*, The University of Massachusetts Press 1976.

Smith, R. S. / Trzaskoma, S. M. 2007, *Apollodorus' Library and Hyginus' Fabulae: Two Handbooks of Greek Mythology*, Hackett Publishing, Indianapolis 2007.

Usher, S. 1974, *Dionysius of Halicarnassus: Critical Essays*, Volume I. Ancient Orators. Lysias. Isocrates. Isaeus. Demosthenes. Thucydides, LCL 1974.

Usher, S. 1985, *Dionysius of Halicarnassus, Critical Essays*, Volume II. On Literary Composition. Di-

narchus. Letters to Ammaeus and Pompeius, LCL 1985.

West, M. L. 2003a, *Greek Epic Fragments*, LCL 2003.

West, M. L. 2003b, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, LCL 2003.

Literatura

Beate, D. 2012, *Historical and Religious Memory in the Ancient World*, Oxford University Press 2012.

Beckman, G. 1996, *Hittite diplomatic texts, Writings from the Ancient World*, Society of Biblical Literature, Atlanta 1996.

Beckman, G. / Bryce, T. / Cline, E. 2011, *The Ahhiyawa Texts, Writings from the Ancient World*, Society of Biblical Literature, Atlanta 2011.

Bryce, T. R. 1998, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford 1998, 2005.

Bryce, T. R. 1999, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford 1999.

Bryce, T. R. 2002, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford 2002.

Bryce, T. R. 2012, *The World of the Neo-Hittite Kingdoms*, Oxford University Press, Oxford 2012.

Graves, R. 1966, *The Greek Myths Vol. I–II*, Penguin Books 1966.

Graves, R. 1999, *Grčki mitovi*, Beograd 1999.

Graves, R. 2012, *Grčki mitovi*, Admiral Books, Beograd 2012.

Gardiner, A. H. 1960, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford 1960.

Hartman, Th. Ch. 1967, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II: An Analysis of the Verbal Patterns of a Ramesside Royal Inscription*, Brandeis University 1967.

Hoffner, H. A. / Beckman, G. M. 2009, *Letters from the Hittite Kingdom, Writings from the Ancient World*, Society of Biblical Literature, Atlanta 2009.

Lichtheim, M. 1973, *The Kadesh Battle Inscriptions of Ramses II, Ancient Egyptian Literature: The late period*, University of California Press 1973.

Mesihović, S. 2020, *Izvori o Troji, Ilionu, Wilusi*, O. D. FONT, Sarajevo 2020.

Mieroop, M. van de 2016, *A History of the Ancient Near East. ca. 3000–323 BC*, 3rd ed., Wiley Blackwell, West Sussex 2016.

Ockinga, B. 1987, *On the Interpretation of the Kadesh Record, Chronique d'Égypte* 62 (123–124), 38–48.

*Smith, W.*²² 1849, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Vol. I–III*, Taylor, Walton, Maberly, Ivy Lane, John Murray, London 1849.

²² William Smith (20. V 1813. – 7. X 1893. god.) je bio britanski leksikograf koji je najzaslužniji za objavljivanje niza

Smith, W. 1854, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Volume I, Taylor, Walton, Maberly, Ivy Lane, John Murray, London 1854.

Smith, W. 1857, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Volume II, Taylor, Walton, Maberly, Ivy Lane, John Murray, London 1857.

Smith, W. 1859, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Little, Brown and Company, Boston 1859.

Smith, W. 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Vol. I–III, Little, Brown and Company, Boston 1867.

Smith, W. 1870, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Little, Brown and Company, Boston 1870.

Smith, W. 1875, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London 1875.

Smith, W. 1890, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London 1890.

Spalinger, A. J. 2002, *The Transformation of an Ancient Egyptian Narrative: P. Sallier III and the Battle of Kadesh*, Otto Harrassowitz Verlag 2002.

epohalnih leksikografskih rječnika koji su se bavili baštinom klasične grčko-rimske civilizacije:

- ^{1.} Prvo je 1842. god. objavljen "A Dictionary of Greek and Roman Antiquities". Drugo veće i poboljšano izdanje je iz 1848, a i kasnije je izlazio u uređenim izdanjima sve do 1890. Veći dio ovoga rječnika za grčke i rimske starine napisao je sam William Smith.
- ^{2.} Zatim je 1849. slijedio "Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology" u tri volumena. Ustvari ovo djelo je originalno objavljeno 1844. pod nešto drugačijim naslovom. Uz urednika W. Smitha, u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske biografije i mitologije učestvovalo je još 35 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.
- ^{3.} I na kraju "Dictionary of Greek and Roman Geography". Prvi tom rječnika za grčku i rimsku geografiju izašao je 1854, a drugi tom 1857. god. Uz urednika W. Smitha, u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske geografije je učestvovalo još 17 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.

Iako su na ovim leksikografskim rječnicima radili i mnogi drugi učenjaci, u bibliografiji, natuknicama u glavnom tekstu i fusnotama ovoga djela oni se navode kao Smith, W. godina izdanja, tom, broj stranice. Stvarni autor citiranog članka ili natuknice uvijek se nalazi u inicijalima na kraju članka u konkretno korištenim rječnicima. U slučaju da iza članka / natuknice nema inicijala autora, onda je članak / natuknicu napisao urednik = Smith 1867, I, vi: "The Articles which have no initials attached to them are written by the Editor".

William Smith je zaslužan i za objavljivanje nekoliko školskih rječnika, zatim seriju "Principia" za učenje starogrčkog i latinskog jezika, "Student's Manuals of History and Literature", "Latin-English Dictionary based upon the works of Forcellini and Freund" (završen 1855. god.), "Dictionary of the Bible" (1860–1865), "Dictionary of Christian Antiquities" (1875–1880), "Dictionary of Christian Biography" (1877–1887), "The Atlas" (1875).

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Amblem proslave 140 godina arheologije u Bosni i Hercegovini / Zeichen der Jubiläumsfeier 140 Jahren
der Archäologie in Bosnien und Herzegowina

Adresa Redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
<https://publications.anubih.ba>

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Zenaida Karavdić

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
500

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref